

Stabiliteit in pesten en gepest worden: associaties met sociaal functioneren op de basisschool en middelbare school

Ron Scholte, Rutger Engels, Gerbert Haselager & Raymond de Kemp

Abstract

This longitudinal study investigated the social adjustment of children who were involved in bullying. Participants (189 girls and 328 boys) were assessed when they were in primary school (M age = 11 years) and three years later when they were in secondary school (M age = 14 years). Participants were classified as stable bullies or victims, or transient bullies or victims, being children who were bullies or victims only in childhood or adolescence. Children who were not involved in bullying served as a control group. More than half of the childhood bullies were normally adjusted in adolescence. Stable bullies showed a distinctive pattern of social deviant behavior that distinguished them from all other children. Half of the childhood victims did not show any social problems in adolescence, but stable victims clearly did. These problems were not more severe, however, than the problems experienced by the children who were victims only in adolescence. This finding suggests that the duration of being victimized is not related to the magnitude of the adjustment problems. The need to distinguish between stable and transient bullies and victims is underlined by these findings.

Pesten is een wijdverbreid probleem dat in vrijwel elke schoolklas voorkomt. Pesten wordt meestal omschreven als langdurige, negatieve sociale of fysieke handelingen van één of meer kinderen ten opzichte van een ander kind (Olweus, 1991). Onderzoek in Europa toont aan dat tussen de 20% en 30% van de basisschoolkinderen slachtoffer zijn van pesten, terwijl tussen de 10% en 20% dader is (Austin & Josephs, 1996; Smith, Morita, Junger-Tas, Olweus, Catalano, & Slee, 1999).

Pesten en gepest worden blijkt samen te hangen met een aantal uiteenlopende aanpassingsproblemen in de kindertijd en de adolescentie. Volgens Olweus (1991) is een typisch *slachtoffer* een kind dat stiller en meer sociaal teruggetrok-

Ron Scholte, Rutger Engels en Raymond de Kemp zijn verbonden aan de Sectie Orthopedagogiek: Gezin en Gedrag van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Gerbert Haselager is verbonden aan de Sectie Ontwikkelingspsychologie van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Correspondentieadres: Ron Scholte, Sectie Orthopedagogiek: Gezin en Gedrag, Radboud Universiteit Nijmegen, Montessorilaan 3, 6500 HE Nijmegen.

E-mail: r.scholte@ped.kun.nl

ken is dan andere kinderen, minder vrienden heeft in de klas, en zich vaak verlaten of geïsoleerd voelt. Bovendien hebben slachtoffers meer last van sociale angst en van negatieve percepties van hun sociale competentie (Hawker & Boulton, 2000), terwijl ze ook meer afgewezen zijn door leeftijdgenoten (Hodges, Malone, & Perry, 1997). Longitudinale studies veronderstellen bovendien dat gepest worden in de kindertijd indicatief is voor later probleemgedrag (Parker & Asher, 1987). Hugh-Jones en Smith (1999) vonden dat de helft van de kinderen die gepest zijn op de basisschool, last hebben van sociale problemen in de adolescentie. Uit ander onderzoek bleek dat kinderen die op hun twaalfde jaar gepest worden, zich veel meer geïsoleerd en minder geaccepteerd voelen dan andere kinderen (Kumpulainen & Räsänen, 2000).

Onderzoek naar *dadere* heeft ook een aantal consistente bevindingen opgeleverd. Vergeleken met andere kinderen vertonen *dadere* meer deviant antisociaal gedrag zoals agressie en verstorend gedrag (Pellegrini, Bartini, & Brooks, 1999; Rigby & Cox, 1996), en zijn ze meer sociaal verworpen en minder populair (Boulton & Smith, 1994). Daarnaast suggereert longitudinaal onderzoek dat kinderen die pesten op de basisschool op latere leeftijd een grote kans hebben op specifieke sociale gedragsproblemen. Zo vonden Kumpulainen en Räsänen (2000) dat acht of twaalf jaar oude *dadere* meer externaliserend en hyperactief gedrag vertoonden en relatieproblemen hadden toen ze vijftien jaar waren. Bovendien wordt pestgedrag in de kindertijd gezien als een sterke voorspeller van meer ernstige vormen van agressie (Loeber & Hay, 1997). Deze bevindingen ondersteunen Olweus' (1991) veronderstelling dat het pesten van andere kinderen geen geïsoleerd fenomeen is, maar dat het een component is van een meer algemeen antisociaal en regelovertrekend gedragspatroon van een kind.

Bovengenoemde studies suggereren dat pesten of gepest worden samenhangt met sociale gedragsproblemen, ook op langere termijn. Toch mogen er vraagtekens gesteld worden bij die veronderstelde longitudinale samenhang. De reden hiervoor is dat het meeste onderzoek betrokkenheid bij pesten op een bepaald moment (bijvoorbeeld in de kindertijd) koppelt aan sociale gedragsproblemen op latere leeftijd (bijvoorbeeld in de adolescentie) zonder rekening te houden met mogelijke betrokkenheid bij pesten op die latere leeftijd. Het is goed mogelijk dat de gedragsproblemen in de adolescentie van kinderen die op de basisschool pesten of gepest werden, verklaard kunnen worden door het feit dat die kinderen in de adolescentie nog steeds pesten of gepest worden. Om daadwerkelijk uitspraken te kunnen doen over de voorspellende waarde van betrokkenheid bij pesten op de basisschool en later probleemgedrag is het noodzakelijk om rekening te houden met de *stabiliteit* van de betrokkenheid bij pesten.

Stabiliteit in pesten of gepest worden kan op twee manieren veroorzaakt worden.

Ten eerste kunnen er binnen schoolklassen in de loop der tijd stabiele interactiepatronen ontstaan. Deze interactiepatronen blijven bestaan zolang de samenstelling van de klas ongewijzigd blijft en zijn er mede debet aan dat *dadere* en slachtoffers in die periode betrokken blijven bij pesten (Boulton & Smith, 1994). Een tweede oorzaak voor stabiliteit kan gevonden worden in de individuele kindkenmerken die er voor zorgen dat een kind een verhoogd risico loopt om langdurig gepest te worden of anderen te pesten. Deze individuele kindkenmerken zijn van groot belang voor een goed inzicht in de onderliggende oorzaken voor betrokkenheid bij pesten, omdat ze niet alleen stabiel zijn over tijd maar ook over sociale contexten (bijvoorbeeld schoolklassen). Zo zouden kinderen die sociaal onzeker zijn en zich geïsoleerd voelen een verhoogde kans kunnen hebben om langdurig gepest te worden, omdat ze in sociale stress-situaties geneigd zijn

om sociaal angstig en teruggetrokken gedrag te vertonen, wat pestgedrag kan uitlokken (Egan & Perry, 1998). Omdat agressiviteit een relatief stabiel kindkenmerk is en samenhangt met uiteenlopende probleemgedragingen waaronder pesten, zouden kinderen die agressief zijn een verhoogd risico lopen om stabiel pestgedrag te vertonen (Olweus, 1991). Het is echter heel opvallend hoe weinig onderzoek er bestaat naar stabiliteit in betrokkenheid bij pesten en later probleemgedrag. De bevindingen die bestaan zijn bovendien niet altijd eenduidig. Zo suggereren sommige studies dat kinderen die langdurig pesten meer kans hebben om ernstige vormen van agressie te vertonen dan kinderen die na een bepaalde periode stoppen met pesten (Loeber & Hay, 1997), terwijl ander onderzoek geen verschil in agressie vindt tussen beide groepen ouders (Camodeca, Goossens, Meerum Terwogt, & Schuengel, 2002). Wat betreft slachtoffers vermelden Kochenderfer en Ladd (1996) dat stabiele slachtoffers meer schoolproblemen hebben dan niet-stabiele slachtoffers.

Bestaand onderzoek naar de stabiliteit van betrokkenheid bij pesten en probleemgedrag is meestal gebaseerd op schoolklassen die nauwelijks veranderden van samenstelling. Omdat de gevonden stabiliteit daardoor veroorzaakt kan zijn door stabiele interactiepatronen in de klassen blijft de vraag onbeantwoord welke individuele kenmerken van kinderen samenhangen met stabiliteit in betrokkenheid bij pesten. Het belangrijkste doel van het huidige onderzoek was daarom om de longitudinale samenhang tussen stabiliteit in betrokkenheid bij pesten en individuele gedragskenmerken in de kindertijd (basisschool) en drie jaar later, in de vroege adolescentie (middelbare school) in kaart te brengen. Er werden drie groepen slachtoffers onderscheiden. De eerste groep (Kindertijd Slachtoffers) bestond uit kinderen die op de basisschool gepest werden, maar op de middelbare school niet meer. Kinderen die op de middelbare school gepest werden, maar niet op de basisschool vormden de tweede groep (Adolescentie Slachtoffers), terwijl de derde groep (Stabiele Slachtoffers) bestond uit kinderen die zowel op de basisschool als op de middelbare school gepest werden. Op dezelfde manier werden er ook drie groepen ouders onderscheiden: Kindertijd Ouders, Adolescentie Ouders en Stabiele Ouders. Tenslotte werd er een controle groep samengesteld die bestond uit kinderen die noch op de basisschool noch op de middelbare school betrokken waren bij pesten (Controle groep).

De longitudinale opzet van onze studie maakte het mogelijk om een aantal onderzoeksvragen te beantwoorden. Wat betreft de *slachtoffers* werd ten eerste onderzocht of Stabiele Slachtoffers meer sociale problemen vertoonden in de kindertijd dan Kindertijd Slachtoffers. Verwacht werd dat Stabiele Slachtoffers meer sociaal ineffectief gedrag vertoonden, waardoor ze een groter risico zouden lopen om langdurig gepest te worden (Egan & Perry, 1998). Ten tweede werd onderzocht of gepest worden in de kindertijd predictief was voor sociale problemen in de adolescentie, drie jaar later. Op basis van de algemene opvatting dat een deegelijke samenhang bestaat, verwachtten we dat niet alleen de Stabiele Slachtoffers, maar ook de Kindertijd Slachtoffers meer sociale problemen in de adolescentie zouden vertonen dan de Controle groep kinderen. Tenslotte was het mogelijk om te toetsen of de duur van het gepest worden nauw samenhangt met de ernst van de sociale problemen, zoals vaak verondersteld wordt (Kochenderfer & Ladd, 1996). Er werd verwacht dat Stabiele Slachtoffers, die minstens drie jaar lang gepest waren, meer sociale problemen zouden vertonen dan de Adolescentie Slachtoffers, die alleen op de middelbare school gepest waren.

Met betrekking tot de *ouders* was onze eerste verwachting dat de Stabiele Ouders meer gedragsproblemen zouden vertonen in de kindertijd dan de Kindertijd Ouders, die echter, in vergelijking met de Controle groep, ook gedrags-

problemen zouden vertonen. Ten tweede verwachtten we dat, wat betreft de longitudinale voorspellende waarde van pesten in de kindertijd op latere gedragskenmerken, zowel de Kindertijd Daders als de Stabiele Daders afwijkende gedragskenmerken zouden vertonen in de adolescentie, zij het dat bij de laatste groep een meer deviant patroon verwacht werd. Tenslotte was onze hypothese dat ook de Adolescentie Daders specifieke gedragskenmerken zouden vertonen in de adolescentie maar dat die minder negatief zouden zijn dan de kenmerken van de Stabiele Daders. Al deze verwachtingen omtrent daders waren gebaseerd op de veronderstelling dat alleen daders die hun negatieve gedrag langdurig voortzeten, gekenmerkt zouden worden door ernstig deviante gedragspatronen zoals beschreven door Loeber en Hay (1997).

Methoden

Deelnemers. De deelnemers in onze studie waren 517 kinderen (189 meisjes en 328 jongens) die deelnamen aan een derde en vierde meetronde van een longitudinaal onderzoek dat in 1985 begon (voor details van de eerdere meetronden, zie Cillessen, Van IJzendoorn, Van Lieshout, & Hartup, 1992). In meetronde 3 (1991) en 4 (1994) werden cross-sectionele steekproeven verzameld die bestonden uit respectievelijk 2521 en 3361 kinderen, die in 1991 op de basisschool zaten (kindertijd data) en in 1994 op de middelbare school (adolescentie data). De deelnemers kwamen uit zowel het reguliere als speciale onderwijs. De longitudinale steekproef in het huidige onderzoek bestond uit kinderen die in beide cross-sectionele steekproeven aanwezig waren. De scheve verdeling van jongens en meisjes is veroorzaakt door het feit dat een aantal schoolklassen (op technische scholen) volledig uit jongens bestonden. Bias-checks op demografische en pesten-gerelateerde variabelen wezen uit dat er geen significante verschillen bestonden tussen de longitudinale en cross-sectionele kinderen en adolescenten. In 1991 was de leeftijd van de deelnemers 11 jaar en 1 maand ($SD = 11$ maanden), in 1994 was dat 14 jaar en 1 maand.

Procedure. Zowel de kindertijd als de adolescentie gegevens werden verkregen via klassikale afname. Toestemming voor deelname was verkregen van de deelnemers zelf en van de verantwoordelijken op de scholen (directeuren en rectoren). Anonimiteit werd gegarandeerd. In 1991 en 1994 begon elke klassikale afname met een korte introductie en instructie, gegeven door een ervaren onderzoeker. Voordat de vragen over pesten en gepest worden beantwoord werden, werd eerst door de onderzoeker aan de hand van de definitie van Olweus (1989) uitgelegd wat er precies met pesten en gepest worden bedoeld werd. Een afname nam gemiddeld 60 minuten in beslag.

Meetinstrumenten

Kindertijd.

Peer nominaties. De sociometrische vragenlijst bestond uit 11 vragen. Bij elke vraag werd de kinderen gevraagd om de namen van maximaal 3 klasgenoten te noteren die het beste bij die vraag pasten. Zelfnominaties waren niet toegestaan, cross-sekse nominaties wel. *Pesten* en *Gepest worden* werden gemeten door middel van de vragen 'Welke kinderen in je klas pesten andere kinderen?' en 'Welke kinderen in je klas worden gepest door andere kinderen?'. *Sociale acceptatie* en *sociale afwijzing* werden gemeten door de vragen 'Welke kinderen in je klas vind je het meest aardig?' en 'Welke kinderen in je klas vind je het minst aardig?'. Daarnaast werden de volgende kenmerken gemeten, elk door één vraag: *agressie*, *verstorend gedrag*, *coö-*

peratie, hulp bieden, hulp zoeken, en verlegenheid. Tenslotte werd met de vraag ‘Welke kinderen in de klas zijn je vrienden?’ bepaald hoeveel *vrienden* een kind had.

De sociometrische nominaties in kindertijd en in de adolescentie (zie onder), werden als volgt verwerkt. Voor elk kind werd bij elke sociometrische vraag het aantal ontvangen nominaties samen geteld (d.w.z. het aantal keren dat het kind genoemd was door de klasgenoten). Deze score werd vervolgens binnen de klas getransformeerd tot probabiliteitscores, zodat de klasgrootte geen invloed had op de scores, en werden gestandaardiseerd voor verder gebruik in de analyses. Een peer-nominatiescore geeft hier dus de relatieve positie van een kind weer ten opzichte van de klasgenoten op een bepaald kenmerk. Omdat peer-nominatiescores gebaseerd zijn op het aantal nominerende kinderen in de klas, zijn zelfs nominatiescores die uit één vraag bestaan, betrouwbaar (Coie, Dodge, & Kupersmidt, 1990).

Zelfrapportage. Betrokkenheid bij pesten werd gemeten via een Nederlandse vertaling van de Olweus Bully-Victim Questionnaire (1989). De vraag ‘Hoe vaak ben je dit schooljaar gepest door andere kinderen?’ weerspiegelde *Gepest worden*, terwijl de vraag ‘Hoe vaak heb je andere kinderen dit schooljaar gepest?’ *Pesten* weergaf. Beide vragen werden beantwoord op een 5-puntsschaal, lopende van 1 (nooit), 2 (één of twee keer), 3 (regelmatig), 4 (één keer per week), tot 5 (meerder keren per week’).

Adolescentie

Peer nominaties. De sociometrische vragenlijst die in de adolescentie afgenomen werd, bestond uit 25 vragen. De adolescenten werden gevraagd om maximaal vijf klasgenoten te noemen bij elke vraag. Ook hier waren zelf-nominaties niet toegestaan, maar cross-sekse nominaties wel. *Pesten* en *Gepest worden*, *Sociale acceptatie en afwijzing* en *Vrienden* werden door dezelfde vragen gemeten als in de kindertijd. *Peer-groep gedrag* werd weergegeven door middel van vijf schalen, elk bestaande uit meerdere vragen (zie Scholte, van Aken, & van Lieshout, 1997). De vijf schalen weerspiegelen *Agressie*, *Sociale Terugtrekking*, *Zelfvertrouwen*, *Sociabiliteit* en *Emotionaliteit*. De betrouwbaarheden van deze vijf schalen was respectievelijk .75, .72, .70, .66, en .55.

Zelfrapportage. Betrokkenheid bij pesten (*Pesten*, *Gepest worden*) werd op dezelfde manier gemeten als in de kindertijd. *Delinquentie* werd bepaald aan de hand van drie schalen die drie vormen van delinquentie weergaven (Loeber & Hay, 1997; Scholte, van Lieshout, & van Aken, 2001). *Openlijke delinquentie* (3 items, $\alpha = .83$) heeft betrekking op vechten en geweld, terwijl *Verborgene Delinquentie* (12 items, $\alpha = .90$) gedragingen weergeeft zoals weglopen van huis, vernielingen en brandstichting. *Conflicten met autoriteit* (5 items, $\alpha = .65$) weerspiegelt gedragingen zoals veelvuldig ruzie maken met ouders of leerkrachten.

Om de scores van de verschillende groepen daders en slachtoffers helder te kunnen vergelijken zijn alle variabelen gestandaardiseerd binnen de totale steekproef en vervolgens geanalyseerd.

Resultaten

Classificatie van daders, slachtoffers, en controle groep kinderen

Om te bepalen welke kinderen en adolescenten dader of slachtoffer waren of tot de controle groep hoorden, werden de peer-nominatiescores op *Pesten* en *Gepest worden* gebruikt. Kinderen en adolescenten die minimaal één standaarddeviatie boven het gemiddelde scoorden op *Pesten* werden geclassificeerd als daders, ter-

wijl zij die minimaal één standaarddeviatie boven het gemiddelde scoorden op *Gepest worden* als slachtoffers beschouwd werden. Kinderen die niet aan deze criteria voldeden werden als niet-betrokken beschouwd en vormden de Controle groep. Deze methode is veelvuldig in ander onderzoek toegepast en betrouwbaar gebleken (Pellegrini et al., 1999).

Zoals in Tabel 1 te zien is, bleek in de kindertijd 9% van alle kinderen een slachtoffer van pesten ($n = 49$; 10% van alle meisjes, 9% van alle jongens), bleek 19% van alle kinderen een dader ($n = 100$; 4% van alle meisjes, 28% van alle jongens) en was 71% van de kinderen ($n = 368$; 86% van alle meisjes, 63% van alle jongens) niet betrokken bij pesten.

Tabel 1. Stabiliteit van betrokkenheid bij pesten van kindertijd tot in adolescentie

Kindertijd	Adolescentie			Totaal (%)
	Slachtoffer	Dader	Controlegroep	
Slachtoffer	21 (43%)	3 (6%)	25 (51%)	49 (9%)
Dader	9 (9%)	46 (46%)	45 (45%)	100 (19%)
Controle groep	25 (7%)	55 (15%)	288 (78%)	368 (71%)
Totaal (%)	55 (11%)	104 (20%)	358 (69%)	517 (100%)

Noot. De Controle groep bestaat uit kinderen en adolescenten die niet betrokken zijn bij pesten

Tijdens de adolescentie werden vergelijkbare percentages gevonden: 11% slachtoffers ($n = 55$; 8% van de meisjes, 12% van de jongens), 20% daders ($n = 104$; 7% van de meisjes, 28% van de jongens) en 69% niet betrokken ($n = 358$; 85% van de meisjes, 60% van de jongens). Hoewel jongens en meisjes evenveel kans maakten om slachtoffer te zijn, waren daders beduidend vaker jongens, zowel in de kindertijd als in de adolescentie.

Om de longitudinale stabiliteit te onderzoeken werd er een Chi-kwadraat toets uitgevoerd op de groepen daders, slachtoffers, en Controle groep kinderen en adolescenten. De Chi-kwadraat voor de totale steekproef bleek significant ($X^2 (N = 517, df = 2,2) = 111.30, p < .001$). De vervolgttoetsen die gebaseerd waren op de gestandaardiseerde residuen (Haberman, 1973)¹ lieten zien dat ouderschap en slachtofferschap relatief stabiel waren over tijd. Tabel 1 laat zien dat van alle slachtoffers in de kindertijd 43% in de adolescentie nog steeds een slachtoffer bleek te zijn, terwijl de rest in de adolescentie niet betrokken was bij pesten. Ongeveer de helft (46%) van alle kinderen die pestten in de kindertijd bleek ook nog dader te zijn in de adolescentie, terwijl de rest in de adolescentie ofwel niet betrokken was (45%) ofwel slachtoffer geworden was (9%). Van hen die niet betrokken waren bij pesten in de kindertijd, bleek in de adolescentie 7% slachtoffer en 15% dader te zijn geworden. Sekseverschillen in de stabiliteit van betrokkenheid bij pesten toonden dat mannelijke en vrouwelijke slachtoffers in de kindertijd evenveel kans liepen om stabiel slachtoffer te worden, maar dat de stabiliteit van de daders veel hoger was bij jongens dan bij meisjes ($X^2 (N = 517, df = 1,6) = 66.13, p < .001$). Afgezien van één meisje, waren alle stabiele daders jongens.

Omdat het primaire doel van onze studie was de samenhang te onderzoeken tussen stabiliteit van pesten en gepest worden en sociaal functioneren in de kindertijd en adolescentie werden drie groepen slachtoffers (Kindertijd Slachtoffers, Adolescentie Slachtoffers, en Stabiele Slachtoffers) en drie groepen daders (Kindertijd Daders, Adolescentie Daders, en Stabiele Daders) onderscheiden. Deze groepen werden verder onderzocht en vergeleken met de Controle groep die bestond uit kinderen en adolescenten die op geen enkel moment betrokken waren bij pesten. In principe zou ook een groep kinderen onderscheiden kunnen worden die in de kindertijd en/of de adolescentie zowel daders als slachtoffer waren. Deze groep was echter uiterst gering van omvang (rond de 2%), en bleek niet stabiel van aard: de meeste dader/slachtoffer kinderen waren niet betrokken bij pesten in de adolescentie. Gezien de nadruk in deze studie op stabiliteit én gezien het feit dat de stabiele dader/slachtoffer-groep erg klein was (minder dan 1% van de totale onderzoeksgroep), werd besloten deze kinderen niet apart als groep te onderzoeken, maar te classificeren als daders of als slachtoffers, al naar gelang hun hoogste scores.

Bij de volgende analyses zijn hoofd- en interactie-effecten van dader/slachtoffer-groep en sekse onderzocht. Gegeven de focus van deze studie worden geen hoofdeffecten van sekse vermeld maar alleen interactie effecten. Aangezien er slechts 1 meisje bij de groep Stabiele Daders zat, konden sekse-effecten niet onderzocht worden in de analyses waarbij deze groep betrokken was.

Sociaal functioneren van slachtoffers in de kindertijd.

In de eerste set van analyses (ANOVA's met slachtoffer-groep en sekse als onafhankelijke variabelen) werden de Stabiele en Kindertijd Slachtoffers vergeleken met de Controle groep kinderen op hun kindertijd-functioneren. Significante hoofdeffecten voor de slachtoffer-groep werden getoetst met post-hoc analyses (Student Newman-Keuls, met $p < .05$). Er bleken geen sekse-interacties aanwezig te zijn.

Tabel 2. Sociaal functioneren in de kindertijd van Kindertijd en Stabiele Slachtoffers, en van Controle groep kinderen

	Slachtoffers			F-waarde
	Kindertijd (n = 25)	Stabiel (n = 21)	Controle groep (n = 288)	
Gepest worden (z)	.15 ^a	.84 ^b	-.06 ^a	7.60***
Sociale acceptatie	-.52 ^a	-.88 ^a	.14 ^b	15.94***
Sociale verwerping	.63 ^b	1.24 ^c	-.36 ^a	72.63***
Vrienden	-.60 ^a	-.58 ^a	.15 ^b	11.38***
Agressie	.15 ^b	.18 ^b	-.42 ^a	27.85***
Verstorend gedrag	-.13	-.19	-.36	2.56
Hulp bieden	-.37 ^a	-.44 ^a	.08 ^b	4.75**
Coöperatie	-.49 ^a	-.52 ^a	.20 ^b	9.98***
Verlegenheid	.40	.42	.06	2.14
Hulp vragen	.30 ^b	.87 ^c	-.10 ^a	12.17***

Noot: gemiddelden met verschillende superscripten zijn significant verschillend van elkaar, *: $p < .05$, **: $p < .01$, ***: $p < .001$; (z) : zelf rapportage

Tabel 2 laat zien dat er significante verschillen bestaan tussen de Controle groep kinderen en de twee slachtoffer-groepen. De slachtoffer-groepen scoorden lager op Sociale acceptatie en aantal vrienden, coöperatie en hulp geven, en hoger op sociale afwijzing, agressie en hulp zoekend gedrag. In vergelijking met Kindertijd Slachtoffers hadden Stabiele Slachtoffers echter veel meer het gevoel dat ze gepest werden, voelden ze zich vaker sociaal afgewezen en vertoonden ze meer hulpzoekend gedrag.

Sociaal functioneren van slachtoffers in de adolescentie

Vervolgens werden de Kindertijd, Adolescentie, en Stabiele Slachtoffers en Controle groep kinderen met elkaar vergeleken op hun sociaal functioneren in de adolescentie. Een interactie effect tussen sekse en slachtoffer groep wees uit dat vrouwelijke Kindertijd Slachtoffers meer het gevoel hadden gepest te worden dan mannelijke Kindertijd Slachtoffers, terwijl een dergelijk sekseverschil niet bestond tussen de jongens en meisjes van de twee andere groepen slachtoffers. De eerste vraag die beantwoord werd, was of gepest worden in de kindertijd daadwerkelijk samenhangt met sociale gedragsproblemen in de adolescentie, zoals vaak verondersteld wordt. Als dat het geval zou zijn, zouden de Kindertijd Slachtoffers moeten verschillen van de Controle groep kinderen.

Tabel 3. Sociaal functioneren in de adolescentie van Kindertijd, Adolescentie, en Stabiele Slachtoffers, en Controle groep kinderen

	Slachtoffers				F-waarde
	Kindertijd (n = 25)	Adolescentie (n = 25)	Stabiel (n = 21)	Controle (n = 288)	
Gepest worden (z)	.18 ^a	.64 ^b	1.53 ^c	-.14 ^a	21.86***
Sociale acceptatie	-.14 ^b	-.92 ^a	-.75 ^a	.14 ^c	13.23***
Sociale verwerping	-.21 ^a	.75 ^b	.81 ^b	-.33 ^a	24.90***
Vrienden	-.07 ^b	-.93 ^a	-.80 ^a	.12 ^b	13.71***
Agressie	-.27	-.03	-.14	-.37	1.92
Sociale terugtrekking	-.13 ^a	.80 ^b	.63 ^b	.10 ^a	6.75***
Zelfvertrouwen	-.47 ^a	-.77 ^a	-.87 ^a	.02 ^b	11.67***
Sociabiliteit	-.37 ^{ab}	-.72 ^a	-.53 ^a	.05 ^b	6.52***
Emotionaliteit	.17 ^a	.77 ^b	1.27 ^b	-.12 ^a	20.47***
Openlijke del. (z)	-.07	-.24	-.23	-.16	.41
Verborgene del. (z)	-.23	.07	.07	-.13	1.33
Conflict autoriteit (z)	-.03	-.28	-.20	-.15	.30

Noot: Gemiddelden met verschillende superscripten zijn significant verschillend van elkaar, *: $p < .05$, **: $p < .01$, ***: $p < .001$; (z) zelf rapportage; del. = delinquentie

Opvallend genoeg bleek dat niet het geval (zie Tabel 3): behalve op zelfvertrouwen en sociale acceptatie gerapporteerd door de klasgenoten scoorden de Kindertijd Slachtoffers niet anders dan de Controle groep kinderen. Dit lijkt er op te wijzen dat gepest worden in de kindertijd op zich niet predictief is voor latere

problemen in het sociale functioneren. Daarentegen vertoonden Stabiele Slachtoffers wel sociale problemen in de adolescentie: ze hadden een minder positieve sociale status, minder vrienden, waren minder sociabel, en meer teruggetrokken en emotioneel dan de Controle groep kinderen. Omdat deze slachtoffers in de adolescentie echter nog steeds gepest werden, is het onmogelijk om vast te stellen of deze gedragsproblemen veroorzaakt worden door hun slachtoffer-ervaringen uit de kindertijd.

De tweede vraag die hier beantwoord werd was of de duur van het gepest worden samenhangt met de ernst van de sociale problemen van kinderen. Dit zou betekenen dat Stabiele Slachtoffers meer problemen zouden vertonen dan de Adolescentie Slachtoffers. Zoals verwacht vertoonden beide groepen slachtoffers meer sociale problemen dan de Controle groep kinderen: ze scoorden minder positief op alle peer-gerapporteerde indicatoren van sociaal functioneren (zie Tabel 3). Het was echter totaal onverwacht dat de Stabiele Slachtoffers vrijwel niet verschilden van de Adolescentie Slachtoffers. Het enige verschil was dat de Stabiele Slachtoffers sterker het gevoel hadden slachtoffer te zijn dan Adolescentie Slachtoffers.

Sociaal functioneren van daders in de kindertijd

In een derde set van ANOVA's werd onderzocht of de Stabiele Daders zich al in de kindertijd onderscheidten van de Kindertijd Daders.

Tabel 4. Sociaal functioneren in de kindertijd van Kindertijd en Stabiele Daders en Controle groep kinderen.

	Daders			F-waarde
	Kindertijd (n = 45)	Stabiel (n = 46)	Controle groep (n = 288)	
Pesten (z)	.62 ^b	.66 ^b	-.22 ^a	25.80***
Sociale acceptatie	.08 ^b	-.37 ^a	.14 ^b	5.43**
Sociale verwerping	.44 ^c	1.39 ^b	-.36 ^a	120.37***
Vrienden	.06 ^b	-.38 ^a	.15 ^b	5.75**
Agressie	1.28 ^b	1.78 ^c	-.42 ^a	306.03***
Verstoring gedrag	1.18 ^b	1.69 ^c	-.36 ^a	201.47***
Hulp bieden	.03	-.10	.08	.70
Coöperatie	-.30 ^a	-.59 ^a	.20 ^b	16.86***
Verlegenheid	-.30 ^{ab}	-.28 ^a	.06 ^b	4.57*
Hulp zoeken	.35 ^b	.02 ^a	-.10 ^a	4.55*

Noot: Gemiddelden met verschillende superscripten zijn significant verschillend van elkaar, *: $p < .05$, **: $p < .01$, ***: $p < .001$ (z) zelf rapportage

Uit Tabel 4 wordt duidelijk dat zowel de Stabiele als de Kindertijd Daders minder positief en meer negatief gedrag vertoonden dan de Controle groep kinderen. Echter, in vergelijking met de Kindertijd Daders vertoonden de Stabiele Daders meer tekenen van afwijkend gedrag: ze waren minder geaccepteerd door de klasgenoten, waren agressiever en meer verstoring, en hadden minder vrienden.

Sociaal functioneren van daders in de adolescentie

Tenslotte werden de sociale gedragskenmerken in de adolescentie van Kindertijd, Stabiele, en Adolescentie Daders, en de Controle groep kinderen geanalyseerd. De eerste vraag hierbij was of pesten in de kindertijd inderdaad predictief was voor sociale gedragsproblemen in de adolescentie, zoals algemeen aangenomen wordt. Met andere woorden, vertoonden Kindertijd Daders meer probleemgedrag dan Controle groep kinderen in de adolescentie?

Tabel 5. Sociaal functioneren in de adolescentie van de Kindertijd, Adolescentie, en Stabiele Daders en Controle groep kinderen

	Dader				F-waarde
	Kindertijd (n = 45)	Adolescentie (n = 55)	Stabiel (n = 46)	Controle groep (n = 288)	
Pesten (z)	.34 ^b	.08 ^{ab}	.77 ^c	-.10 ^a	10.38***
Sociale acceptatie	.35	.11	-.18	.14	2.31
Sociale verwerping	-.37 ^a	.50 ^b	.87 ^b	-.33 ^a	43.42***
Vrienden	.28	.11	-.05	.12	.86
Agressie	-.11 ^b	.89 ^c	1.37 ^d	-.37 ^a	86.10***
Sociale terugtrekking	-.13 ^{bc}	-.43 ^b	-.76 ^a	.10 ^c	14.03***
Zelfvertrouwen	.06 ^a	.22 ^{ab}	.56 ^b	.02 ^a	4.64*
Sociabiliteit	.32	.27	.07	.05	1.62
Emotionaliteit	-.09	-.14	-.29	-.12	.43
Openlijke del. (z)	.13 ^a	.05 ^a	.56 ^b	-.16 ^a	12.04***
Verborgene del. (z)	.23 ^b	.26 ^b	.55 ^b	-.13 ^a	11.83***
Conflict autoriteit (z)	.01 ^a	.37 ^b	.58 ^b	-.15 ^a	9.57***

Noot: Gemiddelden met verschillende superscripten zijn significant verschillend van elkaar, *: $p < .05$, **: $p < .01$, ***: $p < .001$ (z) zelf rapportage

De resultaten in Tabel 5 geven aan dat Kindertijd Daders zichzelf op enkele aspecten anders waarnemen dan Controle groep kinderen – meer betrokken bij verborgen delinquentie, meer agressie en meer pesten –, hoewel dat laatste aspect niet door klasgenoten zo gezien wordt (ze zijn volgens peer-nominaties immers geen daders). Hoewel deze kinderen ook iets hoger scoorden op agressie was die score nog steeds beneden het gemiddelde van de totale groep kinderen. Het lijkt erop dat de Kindertijd Daders redelijk normaal functionerende adolescenten geworden waren. Dit contrasteerde sterk met de kenmerken van de Stabiele Daders, die op een aantal gebieden sterk van de Kindertijd Daders (en de Controle groep kinderen) verschilden. Zo werden ze meer verworpen door hun klasgenoten, volgens wie ze ook meer agressie vertoonden en minder teruggetrokken waren. Tegelijkertijd behoorden deze volgens hun klasgenoten wel tot de meest zelfverzekerde adolescenten. Daarnaast bleken ze, volgens eigen rapportage, in sterkere mate betrokken te zijn bij openlijke delinquentie en hadden ze meer conflicten met autoriteitspersonen.

Vervolgens werd de vraag beantwoord of de Stabiele Daders verschilden van kinderen die pas in de adolescentie beginnen met pesten, dat wil zeggen, Adolescentie Daders. Deze laatste groep vertoonde aanzienlijk meer negatieve

gedragskenmerken (sociale verwerping, agressie, betrokkenheid bij delinquentie) dan de groep Controle groep kinderen. Toch bleken de Adolescentie Daders een minder negatief patroon van gedragskenmerken te vertonen dan de Stabiele Daders, die nog agressiever waren en meer sociaal actief (d.w.z. minder teruggetrokken) en volgens zichzelf ook meer betrokken waren bij openlijke delinquentie en ook vaker anderen pestten.

Herhaling van de analyses met betrekking tot daders met alleen mannelijke Kindertijd en Adolescentie Daders, Controle groep kinderen (groepen die in de voorgaande analyses immers ook meisjes bevatten) en Stabiele Daders (bevatten alleen jongens) leverde dezelfde resultaten op als voorheen, waardoor geconstateerd kan worden dat de bovengenoemde bevindingen niet beïnvloed zijn door sekseverschillen in de onderzochte groepen.

Discussie

Deze studie onderzocht de betekenis van stabiliteit in betrokkenheid bij pesten voor het sociaal functioneren van kinderen op de basisschool en op de middelbare school, drie jaar later. De studie leverde een aantal onverwachte resultaten op, die duidelijk maken dat het zeer zinvol is om kinderen die tijdelijk dader of slachtoffer zijn te onderscheiden van hen die dat gedurende een langere periode zijn.

Stabiliteit van pesten en gepest worden

Uit ons onderzoek blijkt dat ongeveer de helft van de kinderen die slachtoffer zijn op de basisschool dat drie jaar later, op de middelbare school, nog steeds zijn, en dat dit zowel voor jongens als meisjes geldt. Deze getallen komen overeen met die van andere studies (bv. Camodeca et al. 2002; Salmivally, Lappalainen, & Lagerspetz, 1998). De helft van kinderen die op de basisschool dader zijn, is dat drie jaar later ook nog steeds. Deze stabiliteit is, in tegenstelling tot de stabiliteit van slachtoffers, zeer sekse-specifiek: er zijn (bijna) geen meisjes die over langere tijd pesten, en de stabiele daders zijn vrijwel uitsluitend jongens. Een verklaring voor deze sekse-specificiteit kan liggen in het feit dat in ons onderzoek pestgedrag omschreven werd in termen van openlijke agressie, die meer kenmerkend is voor jongens dan voor meisjes, en niet in termen van relationele agressie, hetgeen een meer vrouwelijke vorm van agressie is (Crick & Bigbee, 1998). Het kan ook zo zijn dat voor meisjes, maar niet voor jongens, pesten meer gerelateerd is aan specifieke sociale situaties dan aan individuele kenmerken die kunnen wijzen op een onderliggende antisociale en agressieve persoonlijkheidsstructuur (Salmivalli et al., 1998).

Sociaal functioneren van slachtoffers

Met betrekking tot de slachtoffers werd een drietal vragen beantwoord. Ten eerste werd verondersteld dat Stabiele Slachtoffers reeds in de kindertijd meer problemen zouden vertonen dan de Kindertijd Slachtoffers. Deze veronderstelling bleek juist te zijn: in de kindertijd vertonen Stabiele Slachtoffers gedragskenmerken die hen duidelijk onderscheiden van Kindertijd Slachtoffers. Het lijken kinderen te zijn die volgens klasgenoten voortdurend hulp zoeken, daardoor mogelijk verworpen worden, en die zichzelf zeer sterk als slachtoffer ervaren. Dit wijst erop dat niet zozeer het ontbreken van pro-sociale vaardigheden (zoals coöperatie of hulp bieden, waar ze immers niet lager op scoren) maar eerder het ontbreken van sociaal zelfvertrouwen een risicofactor is voor het langdurig gepest wor-

den (Egan & Perry 1998; Boulton & Smith, 1994). Hun gedragspatroon kan ervoor zorgen dat ze minder mogelijkheden hebben om positieve sociale ervaringen op te doen en sociale vaardigheden te leren, hetgeen hen een makkelijker doelwit maakt voor pesterijen binnen de schoolklas.

De tweede vraag die beantwoord werd, had betrekking op de voorspellende waarde van het slachtoffer zijn in de kindertijd. Verwacht werd dat Kindertijd Slachtoffers in de adolescentie meer problemen zouden vertonen dan kinderen die nooit gepest waren. Totaal onverwacht vonden we dat de Kindertijd Slachtoffers, die in de adolescentie dus geen slachtoffer meer waren, wat betreft hun sociaal functioneren in de adolescentie geen last schijnen te hebben van het feit dat ze ooit gepest werden. Deze bevinding is onverwacht, omdat ze tegenstrijdig is aan de algemeen geaccepteerde opvatting dat gepest worden in de kindertijd leidt tot sociale problemen later in het leven (zie ook Parker & Asher, 1987). Dit betekent dat er voor ruim de helft van de kinderen die in de kindertijd gepest worden geen *carry over*-effect bestaat naar de adolescentie toe. Een mogelijke verklaring voor het feit dat andere studies wel een samenhang rapporteren tussen gepest worden in de kindertijd en problemen in de adolescentie, is dat dergelijke studies geen rekening hielden met het al dan niet gepest worden van de kinderen in de adolescentie (stabiliteit in gepest worden) wat een oorzaak zou kunnen zijn voor gedragsproblemen. Aanvullende analyses in ons onderzoek – waarbij we bewust niet controleerden voor stabiliteit en Kindertijd en Stabiele Slachtoffers samenvoegden tot één groep slachtoffers – lieten zien dat deze groep in totaliteit inderdaad sociale problemen vertoonde in de adolescentie. We weten echter nu dat deze bevinding niet overeenkomt met de werkelijkheid, omdat dergelijke problemen slechts voorkomen bij een specifieke groep kinderen die in de kindertijd slachtoffer waren.

De derde verwachting die we hadden met betrekking tot slachtoffers, was dat de duur van het gepest worden samen zou hangen met de ernst of mate van de problemen. Met andere woorden, we verwachtten dat Stabiele Slachtoffers (die immers langdurig gepest waren) in de adolescentie meer problemen zouden vertonen dan de kinderen die alleen in de adolescentie gepest werden. In tegenstelling tot onze verwachting – en zeer opvallend – blijkt de duur van het gepest worden (slachtoffer zijn) niet samen te hangen met de mate waarin op latere leeftijd sociale problemen optreden. Dit bleek uit het feit dat de Adolescentie Slachtoffers en de Stabiele Slachtoffers een vergelijkbaar patroon van sociale problemen vertoonden. Deze bevinding is opvallend omdat de Stabiele Slachtoffers tenminste drie jaar gepest werden, in tegenstelling tot de Adolescentie Slachtoffers. Een mogelijke verklaring zou samen kunnen hangen met de specifieke ontwikkelingstaken (ontwikkelen van identiteit, opbouwen van netwerk van sociale relaties en ontwikkelen van kwalitatief goede relaties als voorlopers voor intieme relaties in de volwassenheid) waarmee adolescenten zich geconfronteerd zien. Voor het goed uitvoeren van deze ontwikkelingstaken zijn positieve sociale relaties met leeftijdgenoten van zeer grote betekenis (Steinberg, 1993) en als gevolg daarvan kan gepest worden een zeer grote impact hebben. Deze impact in de adolescentie zou zodanig groot kunnen zijn dat de effecten van de *duur* van het gepest worden er door overschaduwd worden.

Samenvattend kan gezegd worden dat met betrekking tot slachtoffers onze studie uitwijst dat gepest worden in de kindertijd op zich niet gerelateerd is aan latere sociale gedragsproblemen, en dat de duur van het gepest worden geen invloed lijkt te hebben op de ernst van de sociale problemen in de adolescentie. Wanneer er sociale problemen zijn, lijken die alleen op te treden op het moment waarop de kinderen gepest worden, en niet op andere momenten.

Sociaal functioneren van ouders

Ook met betrekking tot de ouders wilden we drie vragen beantwoorden. Onze eerste vraag, of Stabiele Ouders in de kindertijd al te onderscheiden waren van Kindertijd Ouders, werd bevestigend beantwoord. Hoewel alle ouders op de basisschool sociaal onangepast gedrag lieten zien (verstorend en agressief gedrag, minder samenwerking met andere kinderen), bleek er een duidelijk negatiever patroon te bestaan voor de Stabiele Ouders. Deze bevinding bevestigt onze veronderstelling dat kinderen die langdurig pestgedrag vertonen te onderscheiden zijn van kinderen die daar na verloop van tijd mee stoppen (Kindertijd Ouders). Het blijkt dat het pesten van andere kinderen gekoppeld aan een hogere mate van agressie en verstorend gedrag, het hebben van weinig vriendjes en een negatieve sociale positie (hoge verwerping en lage acceptatie), een voorspellende waarde heeft voor het blijven pesten van anderen, over tijd en schoolklassen heen. Olweus (1991) veronderstelde dat pesten een onderdeel was van een meer stabiel agressief en anti-sociaal, regelovertredend gedragspatroon dat predictief is voor sociaal deviant gedrag en delinquentie in de adolescentie. We hebben gezien dat deze beschrijving echter slechts geldt voor een deel van de kinderen die in de kindertijd pesten. De positieve boodschap is hier dat ongeveer de helft van de kinderen die in de kindertijd pesten, zich ontwikkelt tot redelijk normaal functionerende adolescenten, waarover in dit opzicht geen grote zorgen hoeven te bestaan.

Onze tweede vraag had betrekking op de voorspellende waarde van het pesten in de kindertijd, en probleemgedrag in de adolescentie. We veronderstelden dat Stabiele Ouders duidelijk minder zouden functioneren in de adolescentie dan de Kindertijd Ouders. De bevindingen lieten inderdaad zien dat de Stabiele Ouders op tal van domeinen het minst functioneerden – ook minder dan de kinderen die alleen in de adolescentie ouders waren – hetgeen onze derde hypothese bevestigde. Deze luidde dat Stabiele Ouders meer probleemgedrag zouden vertonen dan de Adolescentie Ouders. Interessant genoeg bleek dat de Stabiele Ouders weliswaar in de adolescentie sterk afgewezen werden door veel klasgenoten, maar dat ze niet minder vrienden hadden dan de Controle groep adolescenten. Een vergelijkbaar fenomeen is beschreven door Cairns, Cairns, Neckerman, Gest & Garipey (1988). Zij vonden dat agressieve adolescenten de neiging hadden om bevriend te raken met andere agressieve adolescenten en met die vrienden aparte peer-groepen binnen de klas vormden. Dit zou kunnen suggereren dat de Stabiele Ouders, ondanks het feit dat ze afgewezen worden door veel klasgenoten, een aantal vrienden hebben bij wie ze steun en bevestiging vinden. De steun van een kleine groep vrienden kan voor hen belangrijker zijn dan geliefd te zijn bij de grote groep klasgenoten (vgl. Bierman & Wargo, 1995). Het hebben van een groep ondersteunende vrienden die afwijkend gedrag aanmoedigen kan mogelijk ook verklaren waarom Stabiele Ouders hun negatieve gedrag blijven vertonen (zie ook Espelage, Holt, & Henkel, 2003). Concluderend kan op basis van onze studie gezegd worden dat pesten in de kindertijd alleen een voorspellende waarde heeft als het gedrag blijvend vertoond wordt tot in de adolescentie. Dergelijke ouders – vrijwel uitsluitend jongens – onderscheiden zich van alle ouders door hun deviantie, en lopen later grote kans op ernstig probleemgedrag.

Tot slot is het belangrijk om te melden dat een relatief groot deel van de kinderen die niet betrokken waren bij pesten in de kindertijd, in de adolescentie voor het eerste begonnen met pesten (15%) of slachtoffer werden (7%). Er bestaan verschillende verklaringen waarom kinderen pas in de adolescentie

betrokken raken bij pesten. Het is mogelijk dat de Adolescentie Slachtoffers zich in vergelijking met de kindertijd niet anders zijn gedragen, maar dat hun gedrag in de adolescentie anders gewaardeerd wordt dan voorheen het geval was. In de adolescentie is het aangaan van positieve sociale relaties en het opbouwen van een netwerk van relaties met leeftijdgenoten een belangrijke ontwikkelingsstaak, waarbij zowel motivatie als sociale vaardigheden gevraagd worden, meer nog dan in de kindertijd. Daarom hebben gedragingen zoals verlegenheid en sociale inhibitie op jongere leeftijd minder consequenties (zie ook Tabel 2), terwijl ze in de adolescentie reden voor sociale afwijzing zijn omdat die gedragingen afwijken van wat dan sociaal verwacht wordt en wenselijk is (Bierman & Wargo, 1995).

Voor kinderen die pas in de adolescentie beginnen met pesten (i.e. Adolescentie Daders) geldt een andere verklaring. Verschillende onderzoekers veronderstellen dat in de eerste jaren van de middelbare school, wanneer kinderen in nieuwe groepen komen en de sociale posities nog niet vast liggen, pesten een middel is om dominantie en sociale status binnen een groep te verwerven (Pellegrini & Long, 2002). Dit is echter een sociaal proces en hangt niet noodzakelijkerwijs samen met antisociale of agressieve tendensen van de kinderen, die al in de kindertijd aanwezig zouden zijn.

Hoewel dit onderzoek rekening houdt met de stabiliteit in betrokkenheid bij pesten zijn er toch enkele opmerkingen te maken bij de interpretatie van de resultaten. Ten eerste hebben we in onze classificatie geen gebruik gemaakt van de groep 'daders/slachtoffers', dat wil zeggen kinderen die zowel dader als slachtoffer zijn. Hoewel sommige auteurs (Mynard & Joseph, 1997) beweren dat een indeling zonder de groep 'dader/slachtoffer' onvolledig is, vonden we in onze initiële analyses dat slechts een heel klein percentage kinderen en adolescenten (2%) tot deze categorie zouden behoren, wat vergelijkbaar is met de zeer lage percentages die in andere studies zijn gevonden (Boulton & Smith, 1994). Bovendien bleek de stabiliteit van deze groep kinderen erg laag, waardoor verdere analyses onmogelijk werden. Meer, expliciet op deze groep gericht onderzoek lijkt nodig om de specifieke kenmerken van deze kinderen in kaart te brengen. Een tweede punt van aandacht is het feit dat de groep Stabiele Daders maar uit één meisje bestond, waardoor er in de analyses over deze groep geen sekseverschillen en interacties onderzocht konden worden. Dat betekent dat de uitspraken die gedaan zijn over Stabiele Daders alleen gelden voor jongens en dat ze niet direct gegeneraliseerd kunnen worden naar meisjes die langdurig pesten. Tenslotte heeft deze studie gebruik gemaakt van data die verkregen zijn op twee meetmomenten, met een tussenliggende periode van drie jaar. Hoewel dat gezien hun duidelijk herkenbare gedragspatronen onwaarschijnlijk lijkt, kan het theoretisch zo zijn dat de Stabiele Slachtoffers en Stabiele Daders alleen betrokken waren bij pesten juist op het moment voorafgaande aan de metingen, en niet in de tussenliggende periode. Dit zou betekenen dat ook zij niet stabiel betrokken zijn over een langere periode, maar slechts gedurende twee momenten. Longitudinaal onderzoek met meer frequente meetmomenten en kortere intervallen tussen de meetmomenten is gewenst om meer gedetailleerde informatie te kunnen geven over de samenhang tussen het gedurende langere tijd pesten of gepest worden (stabiliteit in betrokkenheid bij pesten) en sociaal functioneren. Ondanks deze mogelijke beperkingen heeft de huidige studie belangrijke bevindingen opgeleverd die onze kennis omtrent pesten en gepest worden kunnen vergroten.

Noot

- 1 De toets voor gestandaardiseerde residuen is $(\text{Geobserveerd aantal} - \text{Verwacht aantal}) / \sqrt{(\text{Verwacht aantal})}$. Deze test geeft aan welke categorieën significant bijdragen aan de Chi-kwadraat. Residuen met een waarde lager dan -1.96 duiden op een kleiner geobserveerd aantal dan verwacht, residuen met een waarde hoger dan 1.96 op geobserveerde aantallen boven de verwachting.

Referenties

- Austen, S. & Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11-year olds. *British Journal of Educational Psychology*, *66*, 447-456.
- Bierman, K.L. & Wargo, J.B. (1995). Predicting the longitudinal course associated with aggressive-rejected, aggressive (nonrejected), and rejected (nonaggressive) status. *Development and Psychopathology*, *7*, 669-682.
- Boulton, M.J. & Smith, P.K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions, and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, *12*, 315-329.
- Cairns, R.B., Cairns, B.D., Neckerman, H.J., Gest, S.D. & Garipey, J.L. (1988). Social networks and aggressive behavior. *Developmental Psychology*, *25*, 320-330.
- Camodeca, M., Goossens, F.A., Meerum Terwogt, M. & Schuengel, C. (2002). Bullying and victimization among school-age children: Stability and links to proactive and reactive aggression. *Social Development*, *11*, 332-345.
- Cillessen, A.H.N., van IJzendoorn, H.W., van Lieshout, C.F.M. & Hartup, W.W. (1992). Heterogeneity among peer-rejected boys: Subtypes and stabilities. *Child Development*, *63*, 893-905.
- Coie, J.D.F., Dodge, K.A. & Kupersmidt, J.B. (1990). Peer group behavior and social status. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood* (pp. 17-59). New York: Cambridge University Press.
- Crick, N.R. & Bigbee, M.A. (1998). Relational and overt victimization: A multi-informant approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *66*, 367-380.
- Egan, S.K. & Perry, D.G. (1998). Does low self-regard invite victimization? *Developmental Psychology*, *34*, 299-309.
- Espelage, D.L., Holt, M.K. & Henkel, R.R. (2003). Examination of peer-group contextual effects on aggression during early adolescence. *Child Development*, *74*, 205-220.
- Haberman, S.J. (1973). The analysis of residuals in cross-classified tables. *Biometrics*, *29*, 205-220.
- Hawker, D.S.J. & Boulton, M.J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *41*, 441 - 455.
- Hodges, E.V.E., Malone, M.J. & Perry, D.G. (1997). Individual risk and social risk as interacting determinants of victimization in the peer group. *Developmental Psychology*, *33*, 1032-1039.
- Hugh-Jones, S. & Smith, P.K. (1999). Self-reports of short- and long-term effects of bullying on children who stammer. *British Journal of Educational Psychology*, *69*, 141-158.
- Kochenderfer, B.J. & Ladd, G.W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment? *Child Development*, *67*, 1305-1317.
- Kumpulainen, K. & Räsänen, E. (2000). Children involved in bullying at elementary school age: Their psychiatric symptoms and deviance in adolescence. *Child Abuse & Neglect*, *24*, 1567-1577.
- Loeber, R. & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, *48*, 371-410.

- Mynard, H., & Joseph, S. (1997). Bully victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8 to 13 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 51-54.
- Olweus, D. (1989). *The Olweus bully/victim questionnaire*. Bergen, Norway: Mimeo.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among school children: basic facts and effects of a school based intervention program. In D. Pepler & K. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 411 - 448). Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Parker, J.G. & Asher, S.R. (1987). Peer relations and later personal adjustment: Are low-accepted children at risk? *Psychological Bulletin*, 102, 357-389.
- Pellegrini, A.D., Bartini, M. & Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91, 216-224.
- Pellegrini, A.D. & Long, J.A. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary to secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 259-2280.
- Rigby, K. & Cox, I. (1996). The contribution of bullying at school and low self-esteem to acts of delinquency among Australian teenagers. *Personality and Individual Differences*, 21, 609-612.
- Salmivally, C. Lappalainen, M. & Lagerspetz, K.M.J. (1998). Stability and change of behavior in connection with bullying in schools: A two-year follow-up. *Aggressive Behavior*, 24, 205-218.
- Scholte, R.H.J., van Aken, M.A.G. & van Lieshout, C.F.M. (1997). Adolescent personality factors in self-ratings and peer nominations and their prediction of peer acceptance and peer rejection. *Journal of Personality Assessment*, 69, 534-554.
- Scholte, R.H.J., van Lieshout, C.F.M. & van Aken, M.A.G. (2001). Perceived relational support in adolescence: Dimensions, configurations, and adolescent adjustment. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 71-94.
- Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R. & Slee, P. (1999). *The nature of school bullying: a cross-national perspective*. London, UK: Routledge.
- Steinberg, L. (1993). *Adolescence*. London, UK: McGraw-Hill.